

Egy MTA elnök viharos fél esztendeje Kornis Gyula 1945

DÉVÉNYI Anna

PhD, programkoordinátor | MCC Debreceni Képzési Központ

MTMT: 10015837
devenyi.anna@mcc.hu

KEYWORDS

- Hungarian Academy of Sciences
- Gyula Kornis
- sovjetisation
- People's Court
- 1945

ABSTRACT

A Turbulent Half a Year of a President of the Hungarian Academy of Sciences – Gyula Kornis 1945 | 1945 was in many respects a year of contradictions. Liberation and occupation, new beginnings and reckoning, extreme deprivation and the hope of reconstruction were all simultaneously present. The social tensions that had accumulated during the Horthy era and the atrocities committed under the Arrow Cross regime awaited remedy, while the emerging democracy was being distorted by the Soviet occupying army. The war had ended, but violence and uncertainty persisted. It was in this milieu that the ambitious public intellectual and scholar Gyula Kornis was elected president of the Hungarian Academy of Sciences (MTA). It soon became apparent, however, that in the constantly shifting political and power landscape, previously accumulated knowledge, experience, and prestige did not yield the expected results. This study follows, in parallel with the Academy's struggle for survival, the personal battle of the private individual to preserve the integrity of his own life path. As President of the Hungarian Academy of Sciences, Gyula Kornis had to face political attacks, the devaluation of the institution's prestige, and severe financial incapacity. And while he was the president of what had once been the country's most prestigious institution, he was forced to defend himself before a People's Court as a "fascist criminal".

KULCSSZAVAK

- Magyar Tudományos Akadémia
- Kornis Gyula
- szovjetizálás
- népbíróság
- 1945

ABSZTRAKT

1945 sok tekintetben az ellentmondások éve volt. Felszabadulás és megszállás, újrakezdés és leszámolás, rendkívüli nélkülözés és az újjáépítés reménye egyszerre volt jelen. A Horthy-korszakban felgyülemlett társadalmi feszültségek és a nyilas uralom rémtettei orvoslásra vártak, a kibontakozó demokráciát a szovjet megszálló hadsereg deformálta. A háború véget ért, de az erőszak és a bizonytalanság nem. Ebben a miliőben választották meg a Magyar Tudományos Akadémia elnökének a közéletben is ambiciózus tudóst, Kornis Gyulát. Csakhamar kiderült azonban, hogy a folyton változó hatalmi-politikai konstellációban a korábban felhalmozott tudás, tapasztalat és tekintély nem a várakozások szerint kamatozik. A tanulmány az MTA létéért folytatott küzdelem első állomásaiával párhuzamosan a magánember harcát követi nyomon személyes életútja integritásának megőrzéséért. Kornis Gyulának az MTA elnökeként politikai támadásokkal, az intézmény presztízsének devalválódásával és szinte teljes anyagi ellehetetlenülésével kellett szembenéznie. S miközben az ország egykor legtekintélyesebb intézményének volt elnöke, mint „fasiszta bűnös” a népbíróság előtt kényszerült védekezésre.

Emelkedő pályáiv: Kornis Gyula az MTA élén

Út az MTA elnökségig

Kornis Gyula a Magyar Tudományos Akadémia ezidáig egyetlen neveléstudós, pedagógus elnöke. Hivatalát 1945-ben, Budapest ostromának befejeződése után kezdte meg, a háború és a Horthy-korszak romjain, az Akadémia szétbombázott épületében, a közélet demokratikus újjászervezésének reményében, a szovjet megszálló hadsereg árnyékában.

Kornis Gyula a két világháború között nem csak szerteágazó témájú (filozófia, pszichológia, pedagógia, kultúrpolitika) és mennyiségileg is tetemes tudományos teljesítményével, a társasági

életben elismerést kiváltó ragyogó szellemével és tanítványai által igazolt nagyhatású egyetemi tanári munkájával, hanem politikai szerepvállalásával is kitűnt. Édesapját 9 éves korában elveszítette, neveltetéséről a Kegyes Tanítórend gondoskodott. A piarista szerzetes–pap–tanár–tudós életesményt követve 1906-ban tett ünnepélyes szerzetesi fogadalmat, de pozsonyi egyetemi tanári kinevezése miatt 1914-től a renden kívül élt.¹ Trianon után a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatódott karrierje, 1920-tól 1948-ig a filozófia professzora, Fináczy Ernő nyugdíjba vonulása után, 1931–1934 között emellett a pedagógia tanszéket is vezette. 1933/34-ben a bölcsészkar dékánja, 1935/36-ban az egyetem rektora, mindezek mellett az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnöke is volt.

Az első világháborút követő nemzeti katasztrófák sorozata figyelmét a kultúrpolitika felé fordította. 1920-ban kiadott tanulmánya, a *Kultúrpolitikánk irányelvei* – több tucat, később önálló kötetekben is publikált (Kornis, 1928; Kornis, 1934) további kultúrpolitikai témájú írása mellett – minisztere, Klebelsberg Kunó oktatáspolitikáját is orientálta (Ujváry, 2014. 132.; Ujváry, 2024. 19). 1927-ben meghívást kapott tőle az oktatásügyekért felelős államtitkári posztra. Kornis a keresztény–nemzeti–konzervatív kurzus egyik ideológiai megalapozója lett (Somos, 2003. 63–78.; Somos, 2019. 178.; Hunyady, 2016). Klebelsberg és Bethlen István lemondása után a társasági pletykák (és saját maga) szerint esélyes volt a kultuszminiszteri bársonyszékre (Püski, 2016. 72.; Somos, 2019. 209.). Ezt végül nem nyerte el, helyette 1931-től a parlamenti politizálás porondjára lépett Vác országgyűlési képviselőjeként, a kormánypárt színeiben. 1935-ben a Képviselőház alelnökévé, 1938 májusában pedig a Ház elnökévé választották. Imrédy Béla regnáló miniszterelnök közismert politikai pálfordulásával azonban nem értett egyet, diktatórikus törekvéseit, konkrétan a felhatalmazási törvény megszavazását nem támogatta. Miután négy szemközt nem sikerült lebeszélnie erről, mintegy 60 képviselőtársával kilépett a kormánypártból, s kulcsszerepet játszott a korszakban egyedülálló parlamenti botrány, a miniszterelnök képviselőházi leszavazásának lebonyolításában (Dévényi 2020. 175–177., 195). A puccs azonban nem sikerült, Kornis kénytelen volt lemondani házelnöki tisztségéről, s a politikától lényegében visszavonult. 1942–1944 között már csak a felsőházban vállalt szerepet, mégpedig a Magyar Tudományos Akadémia küldötteként.

Az Akadémiával már egyetemi éveit alatt kapcsolatba került, hallgatóként az MTA által szerkesztett lexikonokba írt szócikkeket.² 1916-ban, 31 évesen lett a tudós testület levelező, 1928-ban pedig rendes tagja. 1933-ban választották meg a II. Osztály elnökének, s csakhamar az Igazgató Tanácsban is helyet kapott.

1945-ben, a front elvonulása után ő volt a legrégebb óta osztályelnökként tevékenykedő akadémikus. Ráadásul Pesten tartózkodott, vagyis a hidak felrobbantása miatt megbénult közlekedési viszonyok közepette is intézkedni tudott az Akadémia székházában. Mivel az MTA ezidejű elnöke, a nyilasokkal kollaboráló Habsburg József főherceg nyugatra menekült, erre szükség is volt. E konstelláció eredménye, hogy 1945. március 7-én a romok közül előbújt akadémikusok hadra fogható (vagyis a fővárosban tartózkodó) része őt választotta meg a tudós testület ideiglenes

¹ PMKL I.1.b Iktatott iratok / külföldi piaristák 2362/1915. Kornis Gyula künnlakhatási engedélye generálistól (1915. október 23.).

² Philosophiai Lexikon és A magyar nyelv szótára (PMKL I.1.b Iktatott iratok / Budapest Kalazantinum, Prefektusi jelentés a budapesti Kalazantinum növendékeiről 1905/1906. II. félév, 1906/1907. I. és II. félév).

elnökének.³ Az 1945 májusában immár szabályosan összeülő nagygyűlés csaknem egyhangú szavazással megerősítette elnöki tisztségében (AkÉrt, 1946. 7–8).

Kornis kultúrpolitikusként nagy rendszerekben és átfogó programokban gondolkodott. 1943-ban már távlati célokat vázolt az Akadémia nagygyűlése elé nem csak a magyar, de az európai, sőt Európán kívüli nemzetek tudományos akadémiáinak háború utáni szerepéről és feladatairól is (Kornis 1943). Személye az új politikai miliőben korábbi diktatúraellenes kiállása miatt is alkalmasnak tűnt az Akadémia érdekeinek képviselésére.

Az elnöki program

Kornis március 7-i ideiglenes elnöki megválasztásakor rögtönzött beszédében hangsúlyozta, hogy a tudományos munka tervszerű irányítása mellett most még fontosabb a tagok közötti egyetértés, megértés, a kölcsönös tisztelet és szeretet kialakítása. Az anyagi károk rendezése mellett kiemelte a nemzetközi tudományos kapcsolatok újjáépítésének fontosságát, ami a megbékélés útját is egyengeti. Valószínűleg az első világháború utáni tapasztalatokra épített, amikor a tudománypolitika mint a diplomácia eszközére utalt. Hasonló ihletésű lehetett a következő, pár hónap múlva már kevésbé hangoztatott kijelentése is:

„A húszas évek trianoni korszakában, amikor a mostani halálosnak látszó betegséggel szemben csak vörhenyen mentünk keresztül, gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikai iskolájába jártam...”⁴

Májusi újraválasztásakor tartott programbeszédében – a közéletben tapasztaltakra és az április 26-i összes-ülésen Szent-Györgyi Albert vezetésével megfogalmazott kritikákra (Péteri 1989. 18) is reflektálva – már azt tartotta szükségesnek e tárgykörben, hogy

„az eddig szellemi érintkezés szempontjából sokszor zárójelbe tett szomszédos nemzetek tudományosságával is szorosabb kapcsolatba jussunk, főképp pedig a legújabban nagyra fejlett orosz tudományos élettel a termékeny érintkezés fonalát felvegyük.”⁵

Némi túlzással hangsúlyozta az Akadémia demokratikus jellegét (*„demokratának születtünk és senkinek sincs joga bennünket demokráciára oktatni”⁶*) és a tudomány demokratizálása jegyében szorgalmazta az ismeretterjesztés előtérbe helyezését. Célul tűzte ki a természettudományok tervszerű fejlesztését – az orosz tudományos akadémia mintájára. Ennek, és a tagság megújításának érdekében az alapszabályok módosítására reformbizottságot küldött ki. Munkatervének legelső pontja ugyanis a *„személyi megújulás”* volt a *„főös hagyományoktól meg nem kötött, de a történelmi folytonosság fonalát nyersen el nem tépő szellemben”*. Hangsúlyozta, hogy az igazi tudós nem lehet sem bal-, sem jobboldali, csakis az igazság tárgyyszerű kutatója. Beszéde végén apologetikus hangnemre váltva kitért a háborús bűnösök kérdésére is, ezzel kapcsolatban elhárította az Akadémia felelősségét.

„Vajjon tehet-e az Akadémia arról, hogy 30 egynéhány éves korában megválaszt egy kiváló fiatal történészt, aki azonban később a politika terére lép és szélsőséges jobboldalivá torzul?”

³ MTA KIK KRKGY RAL 20/1945. Jegyzőkönyv az MTA elegyes üléséről, 1945. március 7.; Pach, 1975. 349.

⁴ MTA KIK KRKGY RAL 20/1945. Jegyzőkönyv az MTA elegyes-üléséről, 1945. március 7.

⁵ MTA KIK KRKGY RAL 48/1945. Elnöki beszéd leirata.

⁶ MTA KIK KRKGY RAL 48/1945. Jegyzőkönyv az MTA összes-üléséről, 1945. május 9.

– utalt Hóman Bálintra, de a „nyilassá váló orvosbuvár” Orsós Ferenc esetét is felemlegette. Tiltakozott az akadémia elöregedését súlykoló vádak ellen is:

„vajjon a legmagasabb rangú magyar tudományos intézmény tagjai kannibálok-e, hogy öregjeiket felfalják vagy a sivatagba kitaszítsák?”

Tevékenysége az MTA élén

Mint elnök – Voinovich Géza főtitkár hathatós segítségével – azonnal nekilátott a károk felmérésének, a vagyon mentésének és amennyire a kaotikus viszonyok engedték, az újjáépítésnek fizikai és szervezeti, működési értelemben is. Legfőbb gondjuk ekkor az 1945 márciusában kihirdetett földrendelet nyomán elkobzott birtokokból menteni, ami menthető (jóformán semmi nem volt menthető), hozzáférni a bankokban zárolt vagyonhoz, megkezdeni a tető nélkül maradt székház és a némi bevételt jelentő bérházak felújítását, a kisajátított földeknek legalább ingóságait (az állatállományt, a gépeket éppúgy mint a kastélyok műkincseit) menekíteni.⁷ Nem csak a működés, az Akadémia autonómiája szempontjából is fontos kérdés volt, hogy miként oldható meg a finanszírozása, miután saját vagyona szinte teljesen elpusztult.⁸

Az anyagi talpra állásnál is súlyosabb kihívást jelentett az új – és folyton változó – politikai-hatalmi viszonyok közepette az Akadémia pozíciójának megőrzése. A nem csak konzervatívnak, de reakciónak is bélyegzett intézmény vezetősége azonnal felismerte a változás szükségességét és belső megújulási folyamatot kezdeményezett, melynek középpontjában a „haladó” természettudományok előtérbe helyezése, illetve a tagok és a vezetőség személyi összetételének a közvélemény előtti elfogadhatóvá tétele volt. Szent-Györgyi Albert javasolta a teljes tagság lemondását és az arra méltók újraválasztását, Moór Gyula pedig az akadémikusok külön igazoló eljárásának megindítását. Utóbbira az eltérő jogszabályi rendelkezés miatt nem került sor, előbbi komoly gyakorlati problémákat vetett fel. Ha a teljes tagság nem is, áprilisban a teljes tiszti kar, beleértve az igazgató tanács tagjait is, lemondott tisztségéről, hogy egy új – a Kornis elnöki mandátumát is megerősítő május 28–30-i nagygyűlés által megválasztott – vezetőség végezhesse el az Akadémia „öntisztulását”.⁹

Ennek első konkrét lépése – a Kornist az elnöki székből 1945 októberétől felváltó jogtudós, Moór Gyula kezdeményezésére – a német megszállás, illetve a háború alatt kompromittálódott, háborús bűnösnek minősített tagok kizárása volt 1945 nyarán. A tagkizárást az Akadémia alapszabálya nem tette lehetővé, de Kornis partner volt abban, hogy ezt megváltoztassák (Ujváry, 2018. 48.; Gellért, 2016. 8).¹⁰ Ennek eredményeképpen az MTA összes-ülése július 20-án három tudóst: Hóman Bálint történészt, egykori kultuszminisztert, Orsós Ferenc orvost, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének volt elnökét¹¹ és József főherceget, az Akadémia korábbi elnökét kizárta a

⁷ MTA KIK KRKGY K 135 Jegyzőkönyv az MTA igazgató tanácsának üléséről, 1945. június 6.

⁸ A felújítási és működési költségek mellett az államtól próbáltak pénzt szerezni Lenin és Sztálin műveinek magyar nyelvű kiadására is, melyre 1945 nyarán érkezett felszólítás a VKM-ből. MTA KIK KRKGY K 135 Jegyzőkönyv az MTA igazgató tanácsának üléséről, 1945. június 19.

⁹ MTA KIK KRKGY RAL 57/1945. Jegyzőkönyv az MTA zárt összes-üléséről, 1945. április 26.

MTA KIK KRKGY RAL 94/1945 Moór Gyula beadványa az akadémikusok igazolásáról, 1945. május 18.

¹⁰ MTA KIK KRKGY RAL 157/1945. Jegyzőkönyv az MTA külön kiküldött vegyes bizottságának üléséről, 1945. július 13.

¹¹ Orsós Ferenc esetének külön pikantériája, hogy a nyilas hatalomátvétel után, 1944 novemberében megtartott akadémiai nagygyűlés az Akadémia nagydíját adományozta a szélsőjobboldali, antiszemita orvosprofesszor – egyébként kiváló tudós – részére. Orsós azért is vörös posztónak számított, mert patológusként tagja volt 1943-ban a katyn-i

tagok sorából. Döntetlen szavazási eredmény miatt nem került sor Szily Kálmán mérnök, egykori VKM államtitkár kizárására (AkÉrt, 1946. 13). Az eset körül a kommunista sajtó vert vihart – számon kérve a reakciónak titulált testületen az ellenszavazatokat (2-2-2, illetve 5 ellenszavazatról volt szó).¹²

Kornis mindössze 7 hónapig volt az Akadémia elnöke. Korai távozásának egyik okát a szervezeti átalakulás körüli harcokban kereshetjük. Az 1945 májusától 1949 októberéig zajló, az MTA szovjetizálásához vezető, fordulatokban, intrikákban és reformbizottsági javaslatokban bővelkedő eseménysor részletezése nem lehet e tanulmány tárgya (ld. erről: Pótó, 1994.; Péteri, 1989). A kormány(ok), helyesebben a kommunista párt álláspontja sokáig nem volt világos az Akadémiával kapcsolatban. Ami érzékelhető volt: az anyagi „kíéheztetés”, és a kommunista hatalom erősödésével párhuzamosan a teljes mellőzés, ignorálás.

Már Kornis elnöksége idején is komoly feszültséget okoztak az 1947-es emigrációjáig Rákosival naivan jó viszonyt ápoló, akadémiai elnöki székre is pályázó Nobel-díjas tudós, Szent-Györgyi Albert nyilvános támadásai¹³ és lobbija a természettudományok akadémián belüli pozíciójának erősítése érdekében. Szent-Györgyi erősen támadta az Akadémiát konzervativizmusa, a szellemi tudományok túlsúlya, az alkalmazott tudományok hiánya, a tagság összetétele miatt és nyíltan a kommunista párt propagandája mögé állt tudománypolitikai kérdésekben, különösen 1945. május–júniusi szovjetunióbeli látogatását követően (Péteri, 1989. 18-19). Ott szerzett tapasztalatai arra a következtetésre juttatták, hogy az MTA megújulása nem képzelhető el külső, politikai beavatkozás nélkül,¹⁴ amit az intézmény autonómiáját féltő elnökkel is közölt.¹⁵ Elképzeléseinek keresztülvitele érdekében 1945 nyarán megalapította a Magyar Természettudományi Akadémiát, szakadást idézve elő a tudós társadalomban. Az immár nyílt konfliktusba Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter szeptember 6-i leiratával avatkozott be, melyben javaslatot tett a két intézmény egyesítésére, a TTA összes tagjainak felvételével és az MTA szervezetének és ügyrendjének erőteljes átalakításával (Péteri, 1989. 22). Az akadémiai osztályok és a reformbizottság azonmód megkezdték a javaslat megvitatását, ám ezekben Kornis már nem vett részt.¹⁶ 1945. október 12-én kelt lemondó levele szerint

„Akadémiánk most szervezetében gyökeresen átalakul. Természetesnek és helyesnek tartom, hogy ügyeit új erők intézzék.”¹⁷

tömegsírokat feltáró nemzetközi bizottságnak és (az 1945 utáni narratíva szerint: hamis) szakvéleménye a szovjetek ellen szólt (Vizi E. 1994. 326–328).

¹² Szabad Nép 1945. július 22. 3.

¹³ Szent-Györgyi Albert „Ha nem megy szép szóval, erőszakkal is átalakítjuk a Tudományos Akadémiát” a Nobel-díjas tudós feltűnést keltő előadása az egyetem, az Akadémia és a tudomány válságáról. *Délmagyarország* 1945. július 26. 1-2.

¹⁴ Pár hónappal korábban még éppen azzal érvelt a teljes tagság lemondása és az arra érdemesek újraválasztása mellett, hogy az akadémikusok külső befolyás nélkül, maguk végezhesék el a szükséges szelekciót.

¹⁵ MTA KIK KRKGy Ms 951/13. Szent-Györgyi levele Kornishoz, 1945. július 16. Idézi: Péteri, 1989. 20.

¹⁶ MTA KIK KRKGy RAL 244/1945. Főtitkár levele miniszternek, 1945. október 14.; MTA KIK KRKGy RAL 48/1945 jegyzőkönyv az Intéző Bizottság által a miniszteri átirat tárgyalására kiküldött szűkebb bizottság üléséről, 1945. szeptember 18.; Jegyzőkönyv az MTA III. osztályának rendkívüli zárt üléséről, 1945. szeptember 25.

¹⁷ MTA KIK KRKGy RAL 244/1945. Kornis lemondó levele másodelnökhöz, 1945. október 12.

A lejtmenet stációi: Kornis Gyula igazoló eljárása

Az igazoló bizottság előtt

Az MTA elnöki pozíció elengedésében más tényező, nevezetesen Kornis igazoló eljárásának kimenetele is szerepet játszhatott (Ujváry, 2023. 116). Bár az Akadémián is felmerült ezek lefolytatásának kérdése, az akadémikusokat végül munkahelyük szerint citálták a bizottságok elé. A Pázmány Péter Tudományegyetemen 1945. március 7-én, éppen Kornis ideiglenes elnöki kinevezésének napján kezdődtek meg az igazolások (N. Szabó, 1999. 979).

Az eljárásoknak legalább annyira volt politikai, mint igazságszolgáltatási funkciója. Az ítélet sok esetben nem pusztán az eljárás alá vont tetteit minősítette, hanem az elmarasztalni és meghaladni kívánt korábbi politikai–társadalmi berendezkedést bélyegezte meg.

Budapesten a hadicselekmények lezárulta után azonnal megkezdődött a hét tagú Igazoló Bizottságok megszervezése, melyekbe öt tagot delegáltak a politikai pártok, rajtuk kívül egy jogilag képzett személy és az igazolás alá vont intézmény egy képviselője kapott helyett.¹⁸ Az így felálló testületek a vizsgált személyekkel kapcsolatban háromféle határozatot hozhattak meg: 1. igazolhatták, ha nem találtak kifogásolhatót viselkedésében; 2. népbíróság elé utalhatták, ha háborús bűncselekmény gyanúja merült fel; 3. különböző szankciókat fogantatosíthattak ellene, úgymint feddés, áthelyezés, vezető pozíciótól vagy előléptetési lehetőségtől való megfosztás. A szankciók köre később bővült, többek között az elbocsátással és a nyugdíjazással (Papp, 2009. 171–172).

A több mint 600 budapesti igazoló bizottság 1945 márciusa és októbere között több mint 41 ezer határozatot hozott, 19%-uknál alkalmazott valamilyen szankciót, 81%-ban igazolta a vizsgált személyeket. Az igazoltak aránya az eljárások végső lezárásáig, 1948-ig 88%-ra módosult (hozzávetőleg 131 ezer határozatból).¹⁹

Az igazolásokat egy 53 tételes kérdőív alapján adott önbevallás, valamint az esetleg jelentkező tanúk vallomásai alapján folytatták le. Egyes esetekben – így Kornisnál is – a kitűzött tárgyalás előtt hirdetményt ragasztottak ki a vizsgálat alá vont lakóhelyén, melyben felszólították a szomszédságot,

„hogyan amennyiben valaki nevezettnek nyilas, vagy kimondottan németbarát magatartásáról bármilyen adatot tud, úgy azt írásban a bejelentő nevének és lakcímének feltüntetésével az Igazoló Bizottság Elnökéhez (...) juttassa el.”²⁰

A kérdőív főbb szempontjai a következők voltak: Volksbund, Wehrmacht, SS-tagság, német kapcsolatok; zsidótörvényekkel kapcsolatos szerep (döntéshozásban, végrehajtásban, zsidó vagyon megszerzésében); vagyoni helyzet alakulása 1937 és 1945. január 1. között; kapcsolat a nyilaskeresztes mozgalommal; 1933 óta bekövetkezett előléptetések; 1920. január 1. óta betöltött párt- és egyesületi tagság; kitüntetések, címek; tudományos tevékenység stb. (Zinner 1985. 130).²¹

¹⁸ 1945 májusától a bizottságok kiegészültek egy nyolcadik taggal a szakszervezetek képviselésében (Papp, 2009. 171).

¹⁹ Zinner Tibor kutatásai szerint. Ismertek azonban ettől eltérő számítások is (Zinner, 1985. 130., 132).

²⁰ BFL XVII. 1709./1945. 404a Közlemény a Kornis Gyula ellen a Franklin Társulat elnökeként lefolytatott igazoló eljárás kapcsán, 1945. október 23.

²¹ BFL XVII. 1709./1945. 404a Nyilatkozat magánalkalmazottak részére. Kornis Gyula által kitöltött nyomtatvány a Franklin Társulat elnökeként vele szemben lefolytatott igazoló eljáráshoz, 1945. július 11.

Ez utóbbi Kornis Gyula esetében is relevánsnak bizonyult. A vele szemben fogantatosított eljárás, illetve annak kimenetele időben egybeesett akadémiai elnöki tevékenységével. Esete így a kor minden ellentmondását sűríti. A háborús rendszerösszeomlást követő újrakezdést, az ország újjáépítését, a hatalmi viszonyok alakulását és a társadalom regenerálódását végletes ellentmondások jellemezték (Gyarmati 2015. 14–25). A heroikus erőfeszítések és az alig elviselhető nélkülözés, az új csillagzat alatt fölívelő karrierök és tragikus bukások, a jövővel kapcsolatos félelmek és várakozások a bizonytalanság és kiszámíthatatlanság érzését a hétköznapiakat meghatározó tényezővé tették. A közéletben való érvényesülés lehetőségei – értelemszerűen – szintén megváltoztak a „polgári” korban bejáratott drillhez képest, de úgy, hogy e tekintetben nem alakult ki a többség által elfogadott, vagy legalábbis értelmezhető új protokoll. A „demokratikus elköteleződés” normája irányt mutathatott ugyan, de csak addig, amíg annak vélelmezett jelentését nem írták felül (megint csak kiszámíthatatlan) aktuálpolitikai–hatalmi szempontok vagy éppen a jogkövetést relativizáló ügymenet. Az egyéni és közösségi erőfeszítéseket és lehetőségeket nem csak a jelen szédülete és a jövővel kapcsolatos várakozások alakították, hanem a múlt terhe is. A világháború szörnyűségei után méltán volt elvárható a társadalmi igazságtétel és elégtételszerzés, amelyet nemzetközi kötelezettségek is nyomatékossítottak. Az e tárgykörben, az igazgatásrendészeti–igazságszolgáltatási forrásbázison fölidézhető történetek azonban inkább a korabeli hektikus Alltagsgeschichte, mint a jogtörténet lenyomatai.

A budapesti egyetem bölcsészkarán az igazoló bizottság 319 személyt vizsgált, ebből mindössze egy tanárt ítelt állásvesztésre, kettőt nyugdíjazásra, nyolcat igazolt feddével (N. Szabó 1999. 979). A Kornis ügyében 1945. július 12-én született határozat egyik eredeti példánya Kornis hagyatékában maradt fent. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Igazoló Bizottsága e szerint „a 1080/1945 M.E. sz. rendelet 20.§ 2. bek. értelmében közszolgálatban való meghagyása mellett nyugdíjazását rendeli el.” Az indoklás szerint az 1931 és 1938 között, a Gömbös-, Darányi-, és Imrédy-kormányok alatt betöltött képviselői, illetve házelnöki funkciók vállalásával

„kimagasló szellemének és tudományos munkásságának nagy tekintélyével is fedezte az antidemokratikus kormányokat s ezek politikáját. Az Igazoló Bizottság nem látott biztosítékot arra, hogy a politikus, aki ezt a szerepet a letűnt korszakban önként és meggyőződésből vállalta, az újjászületett demokratikus népi Magyarországon egyetemi tanszékből ugyancsak meggyőződésből abban az új ideológiai oktatásban részesíthetné az ifjúságot, amelyre ez feltétlenül rászorul.”

Az indoklás külön kiemeli, hogy a képviselőház alelnökeként részt vett az első zsidótörvény parlamenti vitájában. Enyhítő körülménynek vették azonban, hogy e törvény elfogadása után, s még a második zsidótörvény tárgyalása előtt lemondott a házelnöki tisztról és kilépett a kormánypártból, valamint

„hogy e kilépéstől kezdve 1945-ig kifejezetten németellenes és antifasiszta magatartást tanúsított, 1944. március 19. után pedig e magatartása miatt súlyos üldöztetésnek, sőt bántalmazásoknak tette ki magát”.²²

A német megszállást követően a Gestapo kétszer kihallgatta, a nyilas hatalomátvételt követően pár hétig fogságban is tartotta. Szabadulása után rokonainál bujkált.²³ Az „enyhítés” annyit jelentett,

²² MTA KIK KRKGy Ms 4285/50. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Igazoló Bizottsága határozata Kornis Gyula igazoló eljárásában, 1945. július 12.

²³ MTA KIK KRKGy Ms 4285/60 Kornis fellebbezése, 1945. július 20.; MTA KIK KRKGy Ms 4285/111 Kornis levele Eduard Sprangernek, 1945. október 5.; MTA KIK KRKGy Ms 4285/68 A Gestapo fogházviseltek köre 1945. ápr. 3-i 2. számú ülésének napirendje.

hogy bár a katedráról eltávolították az (éppen az MTA elnöki posztját is betöltő) professzort, nyugdíját nem vonták meg.

A fellebbezés – tanár és tanítványok közös harca

Az ügynek a sajtóban is volt visszhangja. A *Vasárnap* 1945. július 15-én „*Nem igazolták Kornis Gyulát?*” címmel közölt cikke Kornis államtitkári érdemei mellett kiemeli a dékánként a zsidó hallgatók melletti kiállását, rektorként pedig bátor németellenes megnyilatkozásait, valamint az Országgyűlés elnökeként Imrédyvel szemben folytatott alkotmányvédő harcát. Szóvá teszi, hogy a Gestapo fogságában is hű maradt elveihez.

„Alig tudtuk elhinni, hogy az egyetemi igazoló bizottság Kornis Gyulát fasiszta bűnösnek találta és kényszer-nyugdíjazásra ítélte.”²⁴

A hírre Kornis tanítványai és kollégái körében egész kis mozgalom szerveződött. Füst Milán az alábbi levélben tájékoztatta erről a cikk megjelenését követő napon:

„Kegyelmes Uram!

Két nagyon kedves és okos diákom járt nálam, akik nagy szeretettel szóltak Rólad. Somlyó Gyurika az egyik, Somlyó Zoltánnak egykori költőnknek és kedves barátomnak nagyon kedves fiacskája, a másik nevét nem sikerült megjegyezni. Ezek kérésre megígérték nekem, hogy memorandumot fognak körözni aláírás végett az egyetemi ifjúság köreiben, amelyben tiltakozásukat fejezik ki az ítélet ellen. Addig is megfogtam egy fiatal író társamat, bevittem egy papírkereskedésbe és leírtam vele irántad való háláját, hadd legyen ennek is nyoma abban az aktában, amelyet számodra és javadra akarunk kieszelni és létrehozni. Fogadd szívesen mindezt a csekélységet.

Igaz tisztelettel vagyok, mindenkor lekötelezett híved: Füst Milán.”²⁵

Kornis hagyatékában egykori tanítványai mellett váci választóitól is maradt fenn tanúskodásra felajánlkozó levél. Ezek jobbára Kornis zsidókkal szembeni emberséges és segítőkész magatartását és demokratikus nézeteit igazolják.²⁶

Kornis 1945. július 20-án (éppen Hóman akadémiaiáról történt kizárásának napján) kelt 12 oldalas fellebbezésében ezek mellett, saját életművét elemezve, rámutatott írásainak és gyakorlati munkásságának demokratikus mozzanataira, például arra, hogy oktatáspolitikai programjában fontos szerepet kapott a (dolgozó) nép egészének felemelése.

„A demokrácia gondolata végighúzódik egész elméleti és gyakorlati tevékenységemen. De milyen is lehetett volna a szellemi politikai habitusa egy szegény, mindig csak önerején emelkedő fiúnak, akinek édesapja vidéki orvos volt ugyan, de mikor fia 9 éves volt, meghalt s nyomorban hagyta nagy családját?”

1931 és 1938 közötti politikai szerepvállalásával kapcsolatban rámutat az egykori kormánypárt meglehetősen heterogén összetételére, melynek ő egyértelműen a baloldalon helyezkedett el („*legfeljebb a belső ellenzék irányítója voltam*”) és a figyelmet a kormánypárttal és Imrédyvel történt – bár eredménytelen, de mégis kivételes jelentőségű – szakítására irányította. Felsorakoztat-

²⁴ MTA KIK KRKGy Ms 4285/54 Újságkivágás Kornis Gyula hagyatékában.

²⁵ MTA KIK KRKGy Ms 4285/62 Füst Milán levele Kornis Gyulához, 1945. július 16.

²⁶ MTA KIK KRKGy Ms 4285/53 Dr. Boros Ferenc levele Dr. Halász Aladár ügyvédnek, 1945. augusztus 27.

MTA KIK KRKGy Ms 4285/61 Dr. Várnai Nagy István levele Kornis Gyulának, 1945. szeptember 29.

ja a személyét ért német és szélsőjobboldali támadásokat (sajtó, diáktüntetések, személyes szóbeli sértések formájában) hosszasan citálja a nemzetiszocializmust és a diktatúrát bíráló 1936-os rektori beszédét. Számos zsidó barátját és tanítványát említi név szerint, akiket bejuttatott az egyetemre, segítette tanulmányaikat, illetve akiket 1944-ben a gettóban segített, vagy közbenjárt munkaszolgálatról való hazarendelésükért. Az első zsidótörvény megszavazása és az igazoló bizottság által kifogásolt irodalmi munkássága (pl. Horthy születésnapján méltató írása) kapcsán rámutatott, hogy a jelenleg hatalmon lévő demokratikus koalíció tagjai, így a szociáldemokrata párt képviselői pontosan ugyanígy jártak el a '30-as évek végén. Ennek alátámasztására a *Népszava* számos cikkét csatolta is fellebbezéséhez. Kornis védekezésében felhívta a figyelmet arra is, hogy a határozatba foglalt enyhítő körülmények a felsorolt „bűnöknel” finoman szólva is erősebb és nem csupán enyhítő, hanem a felmentés, az igazolás jogosságát alátámasztó érvek.²⁷ Bár Kornis fellebbezésében bizonyítani igyekszik kezdettől fogva demokratikus beállítottságát, világnézetének minden irányváltástól mentes következetességét, korábbi írásai és tevékenysége ismeretében ez aligha állja meg a helyét. Még akkor sem, ha esetleg maga is valóban elhitte eme retrospektív életkép hitelességét. A narratíva változása a tények tiszteletben tartása mellett is új színt ad Kornis korábbi munkásságának. Ahogy a vád, úgy a fellebbezés is megidézi az e kor szinte minden szereplőjére jellemző privát felejtési akarást és a szelektív kollektív amnézia jelenségét (Gyarmati, 2015).

A népbíróság előtt

A fellebbezéssel Kornis ügye az egyetemi igazoló bizottságtól a budapesti népbíróság elé került. Bár a népügyészség vádirata nem maradt fenn, arról a *Demokrácia* 1945. augusztus 19-i száma majd egész oldalas cikkben tudósított „A népügyészség feltűnő kiállása Kornis Gyula mellett” szalagcímmel. A cikk szerzője „valóságos védőiratnak” nevezi Dr. Szegő Vilmos főállamügyész-helyettes állásfoglalását, melyben lényegében magáévá tette Kornis védekezését, a végkövetkeztetésben pedig amellettt tört lándzsát, hogy

„a közérdek szenved azonban kárt, ha Kornis magasszínvonalú tudományos munkásságát az ifjúság nem közvetlen és szuggesztív előadásai révén, hanem csupán egészen ritkán és esetenként elérhető irodalmi munkásság megismerése után teheti magáévá.” Valamint: „kétségtelen, hogy Komisnak az ifjúság szellemi irányításától való megfosztása helytelen, annál is inkább, mert teljes élete munkássága azt bizonyítja, hogy a demokratikus Magyarország felépítésénél szükséges új nemzedék szellemi fegyverekkel való felszereléséhez Kornis Gyula további működése nélkülözhetetlen.” (Mátrai, 1945. 3.)

Az 1945. október 3-ra kitűzött fellebbviteli tárgyalás jegyzőkönyvén azonban már nem Szegő Vilmos, hanem Resofszy Sándor szerepel népügyészként, aki a tárgyalás kezdetén meglepő fordulatot adott az ügynek.

„Népügyész bejelenti, hogy az iratoknál lévő 1945.Nü.5664/1. számú 1945. augusztus 13. napján kelt népügyészi indítványt visszavonja és helyette a következő indítványt terjeszti elő: Indítványozza, hogy a 4080/1945. M.E. sz. rendelet 10.§-a alapján a népbíróság az igazoló bizottság határozatát hagyja helyben, mert annak adatai helytállóak és indoklása megfelel a valóságnak.”²⁸

²⁷ MTA KIK KRKGy Ms 4285/60 Fellebbezés a budapesti Népbírósághoz a budapesti magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Igazoló Bizottságának 1945. július 12-én Kornis Gyula nyilvános rendes tanár ügyében hozott határozata ellen, amely nevezettnek nyugdíjazását rendeli el, 1945. július 20.

²⁸ BFL XXV. 1b 1093/1945. Kornis Gyula igazoló fellebbezési ügye. Jegyzőkönyv az igazoló fellebbezési bíróság 1945. október 3-i tárgyalásáról.

Az indítvány alátámasztására felhozott még néhány kifogásolható Kornis idézetet. A tárgyaláson a professzor részéről elhangzott választ kis túlzással megsemmisítőnek értékelhetjük. A védőügyvéd ezen felül kilenc zsidó származású prominens személyiség (tudósok, művészek, rabbik) írásbeli tanúvallomását nyújtotta át.²⁹ A népbíróság a határozathozatalt október 10-re halasztotta el.

A Kornis-mentő akció új lendületet kapott. Egyetemi hallgatói kiáltványban követelték vissza tanárukat. Az irat nem csak Kornis és tanítványai kivételesnek tűnő viszonyát érzékelteti szemléletesen, de a kor érzelmileg felfokozott miliójét is.

„AZ EGYETEM IFJÚSÁGA KÖVETELI KORNIS GYULÁT!

Ismeretes, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem igazolóbizottsága július 12-én Kornis Gyulát kényszer-nyugdíjazásra ítélte. Ugyanakkor pedig kifejezést adott annak a reményének, hogy ez az elmarasztalás nem fogja őt gátolni abban, hogy ezután is változatlan erővel folytassa tudományos munkásságát. Nem tudjuk, mit vétett az egyetem ifjúsága, hogy éppen azzal büntették az üldözötteket számtalanszor támogató, Gestappó- (sic!), majd nyilas fogságban sínylődő Kornis Gyulát, hogy az ifjúságot megfosszák tőle? [...]

Néhány nap van még hátra, addig kell felráznunk a főváros, az ország közvéleményét, hogy demokráciánk megtisztítási folyamatának e végzetes tévedése ne láthasson napvilágot. A mi közvéleményünk, az egyetemé, már felzúdult. Felzúdult és forr, ordítva követeli az igazságot: követeli Kornis Gyulát, mert szereti, mert pótolhatatlan szüksége van rá és mert nem nézheti némán, hogy igazságtalanság történjék azzal, aki mellett egyöntetűen hitet tesz.

Kornis Gyula ügyét egyedül mi vagyunk hivatottak eldönteni, mert most már egyesegyedül rólunk van szó, itt mi vagyunk a tét. [...]

Ne féltsen minket a Népbíróság; ugyan ne habozzék miattunk. Ne akarjon éppen ebben az esetben szigorú lenni. Itt nem kisdíjakról van szó, akiknek gyámolításra van szükségük. Legtöbbnek közülünk az ország irányítását eldönteni hivatott választásokon is van már szavazati joga, miért ne volna hát szavazati joga akkor, midőn a saját szellemi irányításáról akarnak egészen mások ítélni? Ha másképp nem tudnak igazságot tenni, ajánljuk: szavazzassák meg azokat, akiknek kizárólagos ügye ez, akik egyedül hivatottak erre; szavazzassák meg a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának hallgatóságát és egyedül akkor fogják megtudni, mint hiteles forrásból, van-e joga Kornis Gyulának a katedrához?

Mi időben megnyugtattunk mindenkit, aki aggódva félt minket attól: Kornis Gyula sohasem mételjesített és sohasem fog minket megméltatni. Éppúgy, mint eddig soha, eztán sem fog antidemokratikus eszméket hirdetni a katedráról. Megnyugtattásul...

Még nem hangzott el az esetleg végzetes ítélet, még nem késő. Még időben el lehet fojtani a merényletet, mely az igazi tudományra vágyó ifjúság ellen készül. Mi az ítélethirdetés után boldogan, felszabadultan akarunk mosolyogni Kornis Gyulára, amint áldott értelmével, aranyos jóságával ismét megjelenik közöttünk. Mi reméljük, hogy van igazságérzés.[...]”³⁰

Az október 10-én kihirdetett határozat indoklása két sűrűn gépelt oldalon foglalja össze a tárgyalás során pro és kontra felmerült érveket. E summázat végén a határozat maga – katonai zsargonnal élve – a „rugalmas elszakadás” kategóriájába sorolható, a megalázó visszavonulást az eufemikus kommunikáció igyekszik leplezni.

„A népbíróság nem alkalmas fórum arra, hogy szellemi értékét és irodalmi munkásságát méltassa az igazolás alá vontnak, de ez nem is tartozik feladatához, mert a bíróság csupán abból a szempontból vizsgálja igazolás alá vont tudományos munkásságát, hogy az valamely részében ellenkezik-e a demokratikus népi gondolattal és felfogással. Ebből a szempontból a kifogás alá eső tényeket a bíróság az igazolás alá vont terhére írt és az összes

²⁹ Rappaport Béla, Dr. Schönfeld Miklós, Benoschovsky Imre, Scheiber Sándor, Berényi Manó és társai, Székely Endréné, Dr. Bródy Ernő, Dr. Darvas István, Dr. Szemere Samu.

³⁰ MTA KIK KIRKGY Ms 4285/52 (Kiemelések az eredetiben.) A kiáltványt feltehetően az a Török Tamás jegyzi, aki 1945-ben, 20 évesen a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–filozófia–esztétika szakos hallgatója, később Jászai Mari-díjas, érdemes művész, a Magyar Rádió, a győri Kisfaludy Színház és a Hunnia Filmstúdió rendezője és dramaturgia lett.

enyhítő körülmények figyelembe vétele után is a tárgyi bizonyítékokkal alátámasztott terhelő adatokat oly súlyosnak látta, hogy az igazolás alá vont ügyében a kényszernyugdíjazást tartaná igazságos határozatnak. A népbíróság kizárólag azért hozott enyhébb döntést, mert az egyetemi tanács által kiküldött egyetemi tanár véleménye alapján is ehhez nemzeti illetve nemzetközi érdek fűződik.”³¹

Az egyetem részéről a bizottságba delegált kolléga a már említett Moór Gyula volt.³² Moór Kornis támogatásával került be az MTA tagjai közé (MTA Tagajánlások 1926. 13–14), de minden bizonnyal nem csak emiatt állt ki pályatársa mellett. A népbíróság igazolófellebbezési bizottsága 1945. október 10-én Kornis Gyulát feddéssel igazolta, vagyis visszatérhetett egyetemi tanszékére. A győzelmet magukénak is érző hallgatók ünnepélyes (és patetikus) beszéddel köszöntötték az auditóriumba visszatérő mesterüket.³³

Végjáték

Kornis két nappal később, 1945. október 12-én lemondott a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tiszteréről. Hogy az ítélet *miatt*, vagy az ítélet *ellenére*, nehéz megítélni. Az Akadémia jó hírét féltette talán? Vagy megnyugodva, hogy állása, egzisztenciája és szakmai közege megmaradt, megkönnyebbülve vált meg az egyre nyomasztóbbá váló akadémiai pozíciótól?

1945. november 7-én Kornis hosszú levelet ír az Egyesült Államokba Pelényi János egykori washingtoni követnek. Fűtetlen egyetemi irodájában, betört ablakok mellett, éhesen, dideregve veti papírra sorait, melyben arra buzdítja barátját, hogy amerikai egyetemi kapcsolatait kihasználva szervezzon gyűjtést a Pázmány Péter Tudományegyetem felszerelésére, aminek könyvtára, laboratóriumai, tantermei elpusztultak. Magának sürgősen ennivalót és vitaminokat kér. A levélben röviden összefoglalja az elmúlt évek eseményeit: rózsadombi villáját az ostrom alatt találat érte, előbb a Gestapo, majd az oroszok fogságában volt. Az igazoló eljárás körüli hercehurcáról egy szót se szól, akadémiai szerepvállalásáról mindössze ennyit ír:

„megválasztott a Magyar Tudományos Akadémia kétszer is elnökévé. Két héttel ezelőtt erről is lemondtam. Legnagyobb örömöm a sok nyomorúságban tanítványaimban van, akiknek az egyetemen előadok.”³⁴

Ez az öröm sem tartott sokáig. 1946-tól módszeres sajtótámadás indult az egyetem és „reakciós” tanárai, kiemelten Kornis ellen, aki 1948-ban „önként” kérte nyugdíjazását.³⁵ Ugyanekkor lemondott akadémiai tagságáról is, nem várva meg a következő évi nagy tisztogatást (Ujváry, 2023. 117). Ám a csendes visszavonultság sem nyújtott számára menedéket. 1951-ben vette kézhez a kitelepítéséről szóló véghatározatot, mely a „Horthysta képviselőház alelnöke” számára Poroszlót jelölte ki kényszerlakhelyül.³⁶

³¹ MTA KIK KRKGy Ms 4285/59 A budapesti népbíróság igazolófellebbezési tanácsának Nb.Ig. 1093/1945/4. számú határozata (másolat).

³² BFL XXV. 1b 1093/ 1945 Kornis Gyula igazoló fellebbezési ügye. Jegyzőkönyv az igazoló fellebbezési bíróság 1945. okt. 10-i nyilvános határozathirdetéséről.

³³ MTA KIK KRKGy Ms 4285/51 Herrenbacher Gertrud bölcsészhallgató üdvözlő beszéde Kornis Gyulához az igazoló per után tartott első előadása előtt, 1945. október 16.

³⁴ MTA KIK KRKGy Ms 4285/103. Kornis Gyula levele Pelényi Jánosnak, 1945. november 7.

³⁵ MTA KIK KRKGy Ms 4285/37 Kornis Gyula levele az Oktatásügyi Minisztériumnak, 1951. december 3.

³⁶ MTA KIK KRKGy Ms 4285/20 Véghatározat Kornis Gyula kitelepítéséről, 1951. július 4.

Rövidítések

AkÉrt, 1946 = *Akadémiai Értesítő* LIV. 478.

BFL = Budapest Főváros Levéltára

MTA KIK KRKGY = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

PMKL = Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára

Források

Kornis Gyula (1928): *Kultúra és politika*. Franklin Társulat, Budapest.

Kornis Gyula (1934): *A kultúra válsága*. Franklin Társulat, Budapest.

Kornis Gyula (1943): Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése. *Akadémiai Értesítő* LIII. 297–311.

Mátrai Sándor (1945): A népiügyszég feltűnő kiállása Kornis Gyula mellett. *Demokrácia* 1945. aug. 19. 3.

MTA Tagajánlások (1926): *MTA Tagajánlások 1925-ben*. Kézirat gyanánt. MTA, Budapest.

Felhasznált irodalom

Dévényi Anna (2020): A parlament és elnökei a Horthy-korszakban (1920–1945). In: Gödölle Mátyás (szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Országház Kiadó, Budapest. 149–199.

Gellért Ádám (2016): A népbírói jog hálójában. Perújítási eljárás Hóman Bálint ügyében. *MTA LAW Working Papers* 5.

Gyarmati György (2015): Tevéleges és mulasztásos embertelenség. Hol kezdődnek, milyenek, és meddig tartanak a világháborús hétköznapiak? In: Gyarmati György és Pihurik Judit (szerk.): *Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátszágban 1939–1945*. Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – ÁBTL, Budapest – Pécs. 13–36.

Hunyady György (2016): Kornis Gyula, egy ideális idealista. In: Papp Gábor (szerk.): *Konzervatív gondolkodók a két világháború között*. Kossuth Kiadó, Budapest. 27–68.

N. Szabó József (1999): Tisztogatások a magyar felsőoktatásban (1945–1946). *Magyar Tudomány* 44(8), 977–989.

Pach Zsigmond Pál (szerk.) (1975): *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Papp Gyula (2009): Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon. *Aetas* 24(2), 162–179.

Péteri György (1989): Születésnap ajándék Sztálinnak. Vázlat a Magyar Tudományos Akadémia államosításának történetéhez 1945–49. *Századvég* 1(1–2), 18–35.

Pótó János (1994): Harmadik nekifutásra. A Magyar Tudományos Akadémia „át szervezése”, 1948–1949. *Történelmi Szemle* 36(1–2), 79–110.

Püski Levente (2016): *A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947)*. Kronosz Kiadó, Pécs–Budapest.

Somos Róbert (2003): Filozófia és politika Kornis Gyula munkásságában. *Valóság* 46(2), 63–78.

Somos Róbert (2019): *Kornis Gyula, a filozófus és politikus*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Ujváry Gábor (2014): „Egy európai formátumú államférfi.” Klebelsberg Kuno. Kronosz Kiadó, Pécs.

Ujváry Gábor (2018): Kornis Gyula és Moór Gyula a Magyar Tudományos Akadémia élén. *Rubicon* 29(2), 46–51.

Ujváry Gábor (2023): Kornis Gyula és Moór Gyula. In: Szilágyi Adrienn (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai*. Magyar Tudományos Akadémia – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest. 111–121.

Ujváry Gábor (2024): „Számolni akarunk a haladó korról és számolni akarunk a szülők egy igen számottevő részének óhajaival”. Klebelsberg Kuno és a középiskolák átalakításának háttere. *Pedagógiatörténeti Szemle* 6(2), 7–23. <https://doi.org/10.22309/PTSZEMLE.2024.2.3>

Vizi E. Szilveszter (1994): Az „Orsós-ügy” avagy a tudós felelőssége. *Magyar Tudomány* 101(3), 326–334.

Zinner Tibor (1985): Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. *Történelmi Szemle* 28(1), 118–140.

